

²⁶ Винар Л. Головний період наукової діяльності Олега Кандиби: 1931-1940 // Український історик. – 1986. – Ч. 3-4. – С. 39; Його ж Пам'яті д-ра О. Кандиби-Ольжича // Український історик. – 1994. – Ч. 1-4. – С. 215-216.

²⁷ Винар Л. Олег Кандиба-Ольжич. Дослідження та джерела / Ред. А. Атаманенко. – Нью-Йорк-Острого-Львів, 2007. – 344 с.

²⁸ Там само. – С. 111

²⁹ Там само. – С. 10

³⁰ Биковський Л. У службах українській книжці / упоряд. Л. Винар, Я. Ісаєвич. – Львів; Нью-Йорк, 1997. – 326 с.

³¹ Винар Л. Юліан Бачинський – видатний дослідник української еміграції // Український історик. – 1970. – Ч. 4. – С. 30-43.

³² Там само. – С. 43.

³³ Винар Л. Олександр Баран: діяльність і наукова творчість // Український історик. – 1999. – Ч. 2-4. – С. 92-109.

³⁴ Там само. – С. 102

³⁵ Винар Л. Ректор Теодор Богдан Цюцюра (1919-2000) // Український історик. – 2004. – Ч. 1-2. – С. 65-84.

³⁶ Винар Л. Пам'яті історика Василя Омельченка (1923-2001) // Український історик. – 2003. – Ч. 1-5. – С. 483-487.

³⁷ Винар Л. Михайло Ждан (1906-1975) // Український історик. – 1975. – Ч. 3-4. – С. 88-99.

³⁸ Винар Л. Іван Крип'якевич (1886-1967) // Український історик. – 1967. – Ч. 1-2. – С. 75-80.

³⁹ Винар Л. Іван Крип'якевич як дослідник української сфрагістики // Український історик. – 1973. – Ч. 1-2. – С. 102-104.

⁴⁰ Там само. – С. 145

⁴¹ Винар Л. Марко Дмитрович Антонович: автобіографічні матеріали // Український історик. – 2005. – Ч. 2-4. – С. 133-139.

⁴² Винар Л. З Архіву проф. Івана Раковського: Листування // Український історик. 1985. – Ч. 1-4. – С. 153-159.

ТАДЕЙ ЯЦЕНЮК

Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича

Чернівці

ОЛЕКСАНДР ОГЛОБЛИН ТА РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ НА ЗАХОДІ

Олександр Оглоблин належить до найвидатніших провідних істориків ХХ ст. Його наукова творчість, дослідницький талант, організаторська роль в згуртуванні українських істориків – яскраве свідчення ролі вченого в українській історичній науці. «Він з божої ласки і покликання був винятково здібним істориком..., мав безмежну любов до

української історичної науки, яка допомогла йому видержати всі життєві бурі і невгоди¹” – так справедливо сказав про професора О. Оглоблина його учень, послідовник, справді вірний приятель та дослідник творчості вченого – Любомир Винар.

Українські дослідники за межами нашої держави, ще за життя вченого і до сьогоднішніх днів, присвятили його діяльності десятки студій та видань, проводять різноманітні конференції з нагоди ювілейних дат в житті видатного історика. Про О. Оглоблина писали Н. Полонська-Василенко, В. Омельченко, О. Домбровський, О. Субтельний та інші². В Україні творчості О. Оглоблина приділили увагу М. Ковальський, В. Гром, В. Павлюк, О. Ясь, С. Білоконь та інші³. Плідно працює на ниві оглоблinoзнавства і Ігор Верба, який досліджує творчість Олександра Оглоблина в Україні, тобто київський та львівський періоди⁴.

Говорячи про дослідників творчості О. Оглоблина, особливо слід виділити організатора та натхненника оглобляни, як за кордоном, так і в Україні, президента Українського Історичного Товариства, засновника та головного редактора “Українського Історика”, учня та біобіографа Олександра Петровича – професора Любомира Романа Винара. В своїх розвідках Л. Винар відтворив життєвий та науковий шлях О. Оглоблина, охарактеризував його основні наукові концепції, методологію та методику наукового дослідження, ним редагуються та перевидаються праці О. Оглоблина⁵.

У житті та науковій творчості О. Оглоблина дослідники виділяють два важливих періоди – довоєнний (перебування в Україні) та повоєнний (еміграційний). Власне, цей другий період і є предметом даного повідомлення, так як саме в цей період розгорнулась активна наукова та громадська робота О. Оглоблина, яка мала великий вплив на розвиток української історичної науки на Заході.

Еміграційний період О. Оглоблина розпочався весною 1944 р. після залишення України. Деякий час він перебував у Празі, потім у Західній Німеччині, а з 1951 р. і до кінця життя – в США. Як справедливо зазначають Микола Ковальський та Ігор Пасічник, “американський період” – понад 40 років, був найбільш важливим і тривалим у житті історика⁶. Саме в цей час, за словами Л. Винара, він “мав повну свободу наукового досліду і в цім відношенні був в далеко кращому положенні, як історики в Україні”⁷. Були в цьому періоді та свободі і певні недоліки – недоступність для Оглоблина джерел, що зберігались в архівах України, Росії, Білорусі, прибалтійських республік, так як через свою довоєнну політичну й наукову діяльність в Україні він не мав змоги особисто приїздити в ці архіви. Однак, Л. Винар засвідчує, що в Оглоблина зберігалась велика кількість копій джерел, які він привіз в еміграцію, що дало йому можливість “опрацювати різні періоди і явища історії України”⁸. Збирав він ці копії джерел і під час дослідження соціально-економічної історії України XVIII – XIX ст., і в час усунення його від вузівської діяльності в 1931 – 1933 рр. Спочатку він влашту-

вався у Київському Всеукраїнському Історичному Музеї, а згодом був директором Всеукраїнського Центрального Архіву Стародавніх Актів у Києві⁹.

Еміграційний період творчості О. Оглобина був продовженням передвоєнних напрямів його наукової діяльності, але разом з тим саме в цей період відбулись якісні зміни і поглиблення проблематики досліджень. Восени 1964 р. у своїх спогадах О. Оглобин писав, що його особливо цікавили в цей час історіографічні аспекти, збереження історіографічної спадщини 20-30-х рр., так як, лише опинившись “поза сферою советської влади”, він зміг цим досконало зайнятись¹⁰. Саме цьому були присвячені статті та наукові доповіді про О. Лазаревського, В. Антоновича, М. Грушевського, Д. Багалія, М. Василенка, В. Модзалевського, М. Слабченка, Д. Дорошенка, Б. Крупницького та багатьох інших.

Дуже детально аналізував у своїх дослідженнях Олександр Петрович і стан української історичної науки після 1917 р. Це засвідчили його історіографічні синтетичні роботи “Як большевики руйнували українську історичну науку”, “Українська історіографія 1917 – 1956 рр.” (англомовне видання 1957 р.) та монографія, що вийшла в Нью-Йорку в 1963 р. українською мовою “Думки про сучасну українську советську історіографію”¹¹. В них вперше критично були проаналізовані праці українських радянських істориків, багатьох з яких особисто знав О. Оглобин. При цьому, це не було критиканство, а ґрунтовний аналіз і політичної обстановки, в якій приходилось працювати радянським дослідникам, і всебічна та об’єктивна оцінка їх робіт. Цікавий аналіз поглядів О. Оглобина на історіографічні процеси в Україні в повоєнні роки, на основі його останньої монографії, здійснив відомий вчений, проф. Острозької академії – Микола Павлович Ковальський¹².

Слід зазначити, що до кінця 60-рр. ХХ ст. О. Оглобин вважав українську еміграційну історіографію галуззю єдиної великої української історіографії, спадкоємицею її кращих традицій і співтворцем її дальшого розвитку, закликав істориків України і Заходу до співпраці та взаємодопомоги. Однак, подальші події в Україні, коли за твердженням О. Оглобина не лише “окремі теми й найважливіші проблеми відсувалися й скреслювалися з плянів наукових інституцій, а й цілі періоди історії України (фактично усі, аж до революції 1917 рр.) наглухо закривалися для українського дослідника...” і, як наслідок цього, “українська історична наука на Батьківщині перестала існувати, 40-мільйонна нація, зі своїм славним історичним минулим, засуджена брутально і цинічно на історичне небуття”, він змінив свій погляд. Тепер він почав вважати, що завдання істориків в діаспорі не доповнювати, а творити і гідно репрезентувати українську наукову історіографію¹³.

Не полишав в еміграції О. Оглобин і джерелознавче дослідження видатної пам’ятки – “Історії Русів”. Цією проблемою він займався все

життя. Спочатку Оглоблина захопило місце “Історії Русів” в українській історіографії, потім її авторство, а з часом і її роль в історії України другої половини XVIII – початку XIX ст. та національному відродженні України. Роблячи висновок зі свого аналізу “Історії Русів”, О. Оглоблин зазначає, що вона “стала настільною книгою української національно-політичної думки, підручником української національної філософії, програмою української національно-визвольної боротьби”¹⁴. “Історія Русів”, твердить вчений, це вічна книга України та Декларація прав української нації.

Важливе значення для розвитку української історичної науки на Заході мали і енциклопедичні уподобання вченого. О. Оглоблин сам особисто або в співавторстві з іншими подав велику кількість історичних гасел і статей до багатотомного видання “Енциклопедія Українознавства” (ЕУ). До таких слід віднести розвідки про Володимира Антоновича, Осипа Гермайзе, Михайла Грушевського, Мирона Кордубу, Івана Крип’якевича, Михайла Максимовича, Андрія та Івана Линниченків, Миколу Петровського, Антіна Петрушевича, Аполлона Скальковського та ін.¹⁵ Сорокарічна співпраця О. Оглоблина з “Енциклопедією Українознавства” в різний час мала різну інтенсивність. До загальної Енциклопедії він написав деякі розділи й був одним з редакторів відділів археології та історії. А коли розпочалася праця над словниковою ЕУ, В. Кубійович запросив його до складу редакційної колегії. Крім редакційної роботи, О. Оглоблин написав до ЕУ2 близько 400 великих і малих статей. Найбільш плідними були 60-70-ті рр. Як свідчить учень О. Оглоблина Аркадій Жуковський, який тоді працював разом з ним в ЕУ, Олександр Петрович дуже цінував свою працю в ЕУ, “вважаючи цей спільний твір за вагомий здобуток української вільної науки, у який вклав і свою цеглинку, серед іншого сприяючи вирішенню кардинальних проблем українознавства”¹⁶.

Олександр Петрович, займаючись близькими та улюбленими йому науковими сюжетами – генеалогією, геральдикою та сфрагістикою, досліджував життєвий шлях не лише вчених та політичних діячів Великої України, але й творців історії зі своєї малої Батьківщини, своєї рідної Новгород-Сіверщини. Аналіз політично-культурного процесу другої половини XVIII ст. О. Оглоблин віддзеркалив в 23 біографічних нарисах українських діячів з Новгород-Сіверщини: Василя Капніста, Михайла Миклашевського, Андрія Полетики, Архипа Худорби, Ханенків, Туманських та інших. Започаткував він ці нариси ще в 1939 р. і закінчив в основному в 1945 р. в с. Трансфельдені (Баварія, Німеччина). Говорячи про внутрішній голос, який велів написати йому ці нариси, О. Оглоблин називає його “голосом історичної правди, яка може довгодогво, десятиліття і навіть століття мовчати, але ніколи не вмирає”.

Цей голос і спонукав Оглоблина виконати “свій святий обов’язок українського історика” і не дати цим українським діячам залишатись “в пільмі забуття”¹⁷. Але в 1945 р. нариси не вдалось видати, тому протя-

гом 1946 – 1958 рр. Олександр Петрович, у міру можливого, доповнював їх, а в 1959 р., з допомогою свого учня та власника видавництва “Дніпрова Хвиля” О. Вінтоняка, видав їх у Мюнхені під назвою “Люди Старої України”. Сьогодні, завдяки зусиллям Любомира Винара та Алли Атаманенко, ми маємо можливість користуватись новим, значно доповненим виданням цієї праці.

Розвитку української історичної науки на Заході сприяли і праці проф. О. Оглоблина, в яких досліджувались проблеми державності та національної самостійності України. В умовах компартійного диктату в СРСР і зокрема в Україні, коли будь які спроби дослідити ці аспекти історії жорстоко переслідувались, праці О. Оглоблина були надзвичайно цінними і потрібними.

Україністика проф. О. Оглоблина, що з'явилась в його західноєвропейський та американський періоди творчості надзвичайно різноманітна. Серед великої кількості таких робіт хочеться виокремити праці, що присвячені Козацько-Гетьманській державі XVII – XVIII ст., зокрема добі гетьманів Богдана Хмельницького та Івана Мазепи. До них належать такі фундаментальні праці, як “Українсько-Московська угода 1654 р.” (1954), “Хмельниччина і українська державність” (1954), “Думки про Хмельниччину” (1957), “Гетьман Іван Мазепа та його доба” (1960) та інші. Остання робота, зусиллями редактора проф. Любомира Винара та упорядників І. Гирича й А. Атаманенко, дійшла і до українського читача в другому, значно доповненому виданні¹⁸.

Досліджуючи історію України, її боротьбу за незалежність в різні часи існування державності, О. Оглоблин приходив до висновку, що ця історія – суцільна мартирологія українського народу, безперервна боротьба проти чужоземного поневолення, історія жертв і пролитої крові. Своїми дослідженнями він закликав істориків в Україні і на Заході не лише поррахувати, назвати і знати загиблих, “але переказати прийдешнім поколінням, передати світлу пам'ять про них, бо вони – будівничі Нової України, вони творці нашого майбутнього державно-національного життя”¹⁹.

Все викладене вище, переконливо свідчить про величезну наукову діяльність проф. Олександра Петровича Оглоблина в період його закордонної еміграції. Можна наводити та аналізувати ще багато праць О. Оглоблина цього періоду, проте слід сказати, що є спеціальна праця проф. Любомира Винара, в якій аналізується наукова нива його вчителя²⁰. За підрахунками Л. Винара Оглоблин був автором понад 1000 друкованих і недрукованих історичних праць.

Крім південної наукової діяльності, що проявлялась публікацією робіт, в середині 40 – 80-х роках дуже важливою стороною діяльності О. Оглоблина було згуртування, об'єднання та керівництво вільними українськими істориками за межами України. Просування радянських військ на захід змусило О. Оглоблина покинути Львів в березні 1944 р. і переїхати до Праги²¹. Ще в 1942 р. він, завдяки допомозі Д. Дорошенка,

був обраний дійсним членом Українського Історико-Філологічного Товариства в Празі і запрошений до Українського Вільного Університету. Але лінія фронту наблизилась і до Праги, тому О. Оглоблин змушений був весною 1945 р. виїхати до Німеччини. Тут, в 1945 р. в Авгсбурзі, була заснована Українська Вільна Академія Наук (УВАН). Спочатку О. Оглоблин був головою її історичної секції, а з 1948 р. – дійсним членом. В Німеччині О. Оглоблин обіймав також посаду професора Українського Вільного Університету, був дійсним членом НТШ (з 1947 р.), директором Науково-Дослідного Інституту Мартирології (з 1946 р.), керівником відділу Генеалогії Українського Дослідного Інституту Родознавства та Знаменознавства (з 1947 р.), дійсним членом Морського Інституту (з 1948 р.)²².

В 1947 – 1948 рр. велика кількість членів УВАН переїхала в США, де продовжила свою діяльність. В 1951 р. до США приїхав і О. Оглоблин, а вже в 1952 р. відбулись перші організаційні збори Історичної секції УВАН у США, на яких головою було обрано О. Оглоблина. З часом О. Оглоблин (в 1970 та 1974 рр.) обирається президентом УВАН в США, а з 1987 р. її Почесним президентом.

На першому засіданні з нагоди обрання його президентом УВАН 6 червня 1970 р. Оглоблин заявив, що УВАН “головну увагу буде приділяти дослідом в царині українознавства в найширшому розумінні цього слова; УВАН дбатиме про корпорацію всіх конструктивних сил у ній, притягатиме до активної співпраці, поруч із старшими вченими, кращих представників молодшої генерації науковців; УВАН стежитиме за розвитком української науки на Батьківщині, критично ставитиметься до певних наслідків її, особливо в царині гуманітарних наук; УВАН буде співпрацювати як з іншими українськими установами еміграції, так і з неукраїнськими”²³. Такі напрями діяльності УВАН дали свої добрі наслідки. Навколо своїх відділів, секцій, комісій, кабінетів, бібліотеки та архіву УВАН об’єднала на той час 68 дійсних членів, 144 члени-кореспонденти та 69 наукових співробітників – учених різних вікових генерацій та національностей²⁴.

Саме завдяки науково-організаторській роботі О. Оглоблина на посаді президента УВАН, його вмілому підходу до молодих науковців виросла ціла школа учнів та послідовників історичної школи О. Оглоблина. Ось далеко не повний перелік прізвищ: Любомир та Богдан Винари, Михайло Ждан, Аркадій Жуковський, Роман Климович, Теодор Мацьків, Іван Лисяк-Рудницький, Василь Омельченко, Орест Субтельний, Марко Антонович, Микола Гайовий, Любомир Гайда, Ніна Синявська та багато інших. В архіві проф. О. Оглоблина віднайдені різні нотатки про багатьох українських істориків та їх праці, з його рекомендаціями на дійсних або членів-кореспондентів Наукового Товариства ім. Т. Шевченка²⁵.

Проф. О. Оглоблин був одним із активних прихильників ідеї Л. Винара про заснування “Українського Історика” та організації Україн-

ського Історичного Товариства. Коли ж “Український Історик” почав випускатись в 1963 р. під орудою Л. Винара, О. Оглоблин став його активним дописувачем та співробітником. Саме цей журнал відкрив на своїх сторінках “Оглобляну” з нагоди столітнього ювілею від дня народження великого вченого.

В 1965 р., коли було проголошено утворення Українського Історичного Товариства, О. Оглоблин став його першим президентом. Тандем зрілості й досвіду О. Оглоблина та молодечого запалу й енергії Л. Винара приніс свої плоди. Українське Історичне Товариство відіграло вирішальну роль у консолідації українських істориків не тільки за кордоном, але і в Україні, де вже за ініціативою другого президента УІТ проф. Л. Винара (з 1981 р.), були засновані осередки цього товариства у Києві, Львові, Луцьку, Одесі, Ужгороді, Дніпропетровську, Острозі, Чернівцях та інших містах²⁶.

Певну роль в розвитку української історичної науки на Заході мала і діяльність О. Оглоблина на посаді голови Наукової Ради Східньо-Європейського Дослідчого Інституту ім. В. Липинського у Філадельфії (з 1964 р.). Саме тут він розгорнув значну видавничу активність щодо публікації джерел до історії України ХХ століття. В цей час Олександр Петрович був також обраний і заступником директора Історико-Філософської Секції НТШ, яка мала свій осередок у Сарселі (Франція).

Як президент Українського Історичного Товариства та УВАН Олександр Петрович докладав величезних зусиль до координації і співпраці між українськими науковими установами й істориками на Заході. Зокрема, саме завдяки його зусиллям та його учнів, особливо Л. Винара, започатковані наукові конференції та конгреси українських істориків в Західній Європі, США, Україні, а “Український Історик” став центральним органом української історіографії не лише на Заході, але й в Україні.

У своїй науковій автобіографії О. Оглоблин скромно писав: “У великій роботі української історіографії є і моя маленька частка”²⁷. В дійсності у розвитку української історичної науки на Заході О. Оглоблин займає центральне місце як дослідник, організатор українського наукового життя, професор вищих шкіл, який виховав декілька поколінь українських істориків.

Примітки:

¹ Винар Л. Олександр Петрович Оглоблин (1899 – 1992) // Олександр Мезько-Оглоблин: дослідження та матеріали (До століття народження історика). – Нью-Йорк; Острог; Київ; Торонто, 2000. – С. 7-8.

² Полонська-Василенко Н. Олександр Петрович Оглоблин в очах сучасниці // Олександр Мезько-Оглоблин. – С. 65-70; Омельченко В. Проф. д-р Олександр Оглоблин (Життя та діяльність) // Український Історик. – 1989. – № 4. – С. 38-43; Домбровський О. Церковна тематика в

дослідах Олександра Оглоблина // Український Історик. – 2000. – № 1-3. – С. 211-219; Субтельний О. Олександр Петрович Оглоблин // 125 років київської української академічної традиції. – Нью-Йорк, 1993. – С. 539-552.

³ Гром В. Думки Олександра Оглоблина про добу Хмельниччини в українській історіографії ХХ століття // Український Історик. – 2000. – № 1-3. – С. 201-210; Павлюк В. Деякі проблеми економічного розвитку Правобережної України першої половини ХІХ століття в дослідженнях О.Оглоблина // Там само. – С. 220-224; Ясь О. Оглоблин (Мезько) // Малий словник історії України. – К.: Либідь, 1997. – С. 278-279; Білоконь С. Оглоблин Олександр Петрович // Вчені Інституту історії України. Бібліографічний довідник. Вип. 1. – К., 1998. – С. 226-228.

⁴ Верба І. Олександр Оглоблин: Життя і праця в Україні. – К., 1999; Його ж. О.П. Оглоблин // Український історичний журнал. – 1995. – № 5. – С. 89-99. – № 6. – С. 92-102 та ін.

⁵ Див.: Вибрана бібліографія праць Л. Винара про О. Оглоблина // Олександр Мезько-Оглоблин: дослідження та матеріали. – С. 182-185; Оглоблин О. Студії з історії України. Статті і джерельні матеріали / Ред. Л. Винар. – Нью-Йорк; Київ; Торонто, 1995; Олександр Мезько-Оглоблин. Люди Старої України та інші праці / Ред. Л. Винар. – Острогож; Нью-Йорк, 2000; Оглоблин О. Гетьман Іван Мазепа та його доба / Ред. Л. Винар. – Нью-Йорк; Київ; Львів; Париж; Торонто, 2001.

⁶ Ковальський М., Пасічник І. Слово про історика // Олександр Мезько-Оглоблин. Люди Старої України та інші праці. – С. 16.

⁷ Винар Л. Олександр Петрович Оглоблин (1899 – 1992) // Олександр Мезько-Оглоблин: дослідження та матеріали... – С. 39.

⁸ Там само.

⁹ Там само. – С. 29.

¹⁰ Оглоблин О. Мій творчий шлях українського історика // Олександр Мезько-Оглоблин: дослідження та матеріали... – С. 139.

¹¹ Там само.

¹² Ковальський М. Аналіза поглядів проф. Олександра Мезько-Оглоблина на історіографічні процеси на Україні в повоєнні роки з приводу його монографії “Думки про сучасну українську советську історіографію” (1963) // Український Історик. – 2000. – № 1-3. – С. 155-169.

¹³ Оглоблин О. З перспективи 15 років // Український Історик. – 1978. – № 4. – С. 62-63.

¹⁴ Оглоблин О. “Історія Русів” – вічна книга України // Український Історик. – 2000. – № 1-3. – С. 55.

¹⁵ Винар Л. Бібліографія праць проф. д-ра Олександра Оглоблина (1920 – 1975) // Збірник на пошану проф. д-ра Олександра Оглоблина. – Нью-Йорк: Українська Вільна Академія наук у США, 1977. – С. 113-118.

¹⁶ Жуковський А. Участь Олександра Оглоблина в Енциклопедії Українознавства // На службі Кліо: Збірник наукових праць на пошану Любомира Романа Винара з нагоди 50-ліття його наукової діяльності. –